

УДК 164.01:330.341.42

Ціщик Р. В.
*кандидат економічних наук, доцент кафедри аудиту, ревізії та аналізу
Тернопільського національного економічного університету*
Котис Н. В.
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та публічного управління
Тернопільського національного економічного університету*

Tsishchuk R. V.
*PhD, Associated Professor of
the chair of audit, revision and analysis
Ternopil National Economic University*
Kotys N. V.
*PhD, Associated Professor of
the chair of Management and Public Administration
Ternopil National Economic University*

ЛОГІСТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СЕКТОРУ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ: ТОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ТА СТАТИСТИЧНІ ОЦІНКИ

LOGISTIC ASPECTS OF FUNCTIONING THE HOUSEHOLD SECTOR: THEORETICAL SUBSTANTIATION AND STATISTIC ASSESSMENTS

Анотація. У статті визначено сутність та функціональне навантаження сектора домашніх господарств в економічному кругообігу. Проаналізовано основні статистичні показники, які характеризують особливості споживання сектора домашніх господарств. Доведено необхідність розгляду домашніх господарств як учасників логістичних систем. Обґрунтовано можливість та економічну доцільність застосування логістичних підходів у сфері функціонування сектора домашніх господарств.

Ключові слова: сектор домашніх господарств, домашні господарства, логістика, логістична система, споживання, споживчі витрати, матеріальні потоки.

Вступ та постановка проблеми. Соціально-економічні умови сучасності, що характеризуються глобалізацією економіки, становленням і зміцненням ринкових відносин, зростанням товароспоживання та підвищенням вимог споживачів, вимагають глибшого вивчення особливостей функціонування та тенденцій розвитку сектора домашніх домогосподарств. Нині назріла необхідність аналізу логістичних аспектів функціонування домогосподарств і визначення їх місця та ролі у

логістичних системах, адже такі дослідження відкривають нові можливості для забезпечення процвітання сектора домашніх господарств, підвищення рівня життя населення та покращення соціально-економічної ситуації в країні. Вищезазначене зумовлює особливу актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Домогосподарства та окремі аспекти їх життєдіяльності вивчали представники різних течій економічної науки: К. Блюхер,

Г. Госен, Е. Енгель, Дж.М. Кейнс, Ф. Кене, Т. Мальтус, А. Маршал, Д. Рікардо, А. Сміт та ін.

Дана проблематика й дотепер є предметом дослідження багатьох учених, серед яких варто виділити праці Л. Бальцеровича, С. Барсукової, І. Боднар, І. Бочан, В. Жеребіна, Т. Кізими, М. Литвак, Т. Лібанової, В. Мандибури, Н. Манохіної, С. Панчишина, А. Ревенко, А. Романова, М. Савлука, А. Сурінова, С. Тютюнникової, Н. Федірко, К. Чобану.

У зарубіжній та вітчизняній науковій літературі проблеми логістичного функціонування ринкових суб'єктів розкривали такі науковці, як: Ю. Аванесов, А. Баскин, Х. Гізатулінін, О. Дунаєв, А. Зирянов, О. Зуєва, Л. Ібрагімов, Є. Крикавський, Ф. Крутіков, Ю. Неруш, С. Нікшич, О. Проценко, Н. Ратнер, С. Саркісов, Ч. Сковронек, С. Уваров, Н. Фасоляк, Н. Хвищун, М. Шаригін та багато інших.

Проте досі є вкрай мало наукових публікацій, у яких вивчаються сутність та роль логістики у забезпеченні розвитку сектора домашніх домогосподарств.

Метою даної роботи є визначення сутності та ролі домогосподарств у логістичних системах та обґрунтування необхідності застосування логістичних підходів для стимулювання розвитку сектора домашніх господарств. Розв'язання даної проблеми вимагає чіткого уявлення про об'єкт дослідження, позиціонування його місця та функціонального навантаження у сучасній економічній системі.

Результати дослідження.

Економічна теорія на макроекономічному рівні розглядає три особливо важливі складники економічної системи – сектори, які мають свої цілі та функції та тісно взаємодіють: фірми та корпорації; держава; домашні господарства [1, с. 57]. Між перерахованими секторами економіки відбувається постійний кругообіг ресурсів, продуктів, доходів та видатків.

Сектор домашніх господарств у цих процесах є базовим елементом, адже він є основним учасником на всіх ринках:

на ринку праці – як працедавець; на фінансовому ринку – як учасник операцій із цінними паперами та готівкою; на споживчому ринку – як споживач товарів і послуг; на ресурсному ринку – як власник і продавець ресурсів [2, с. 8].

Таким чином, сектор домашніх господарств не тільки весь час задіяний у цьому кругообігу, а й знаходиться у центрі всіх його потоків. Через виконання своїх традиційних функцій (споживання, заощадження, інвестування тощо) в економічному кругообігу сектором домашніх господарств реалізуються потреби індивідів – членів домогосподарств (рис. 1).

Отже, сектор домашніх господарств в економічному кругообігу займає стратегічно важливе положення та в певному сенсі є економічно незалежним, оскільки у межах своїх грошових доходів домогосподарства можуть купувати найбільш підходящі для задоволення своїх потреб товари та послуги.

Свобода споживчого вибору сектора домашніх господарств зумовлює поведінку всіх суб'єктів ринкових відносин, створює базу для конкуренції, окреслює напрями державної політики та забезпечує розвиток національної економіки.

Зауважимо, що обсяги потоку товарів та послуг від торгівельних підприємств і підприємств, які надають послуги, до домогосподарств досить значні (рис. 2).

Відповідно до офіційних даних Державної служби статистики України, у 2016 р. кінцеві споживчі витрати сектора домашніх господарств становили 15 379 741 млн. грн., тобто майже 65% до ВВП. У 2015 р. фактичне кінцеве споживання сектора домашніх господарств становило 1 553 757 млн. грн., або 78% до валового внутрішнього продукту. На частку сукупних середньомісячних витрат домогосподарства припало 4 952 грн., при цьому з них на частку споживчих витрат – 92% (табл. 1) [3].

Окрім того, що сектор домашніх господарств є споживачем створених суспільством матеріальних благ та послуг, він

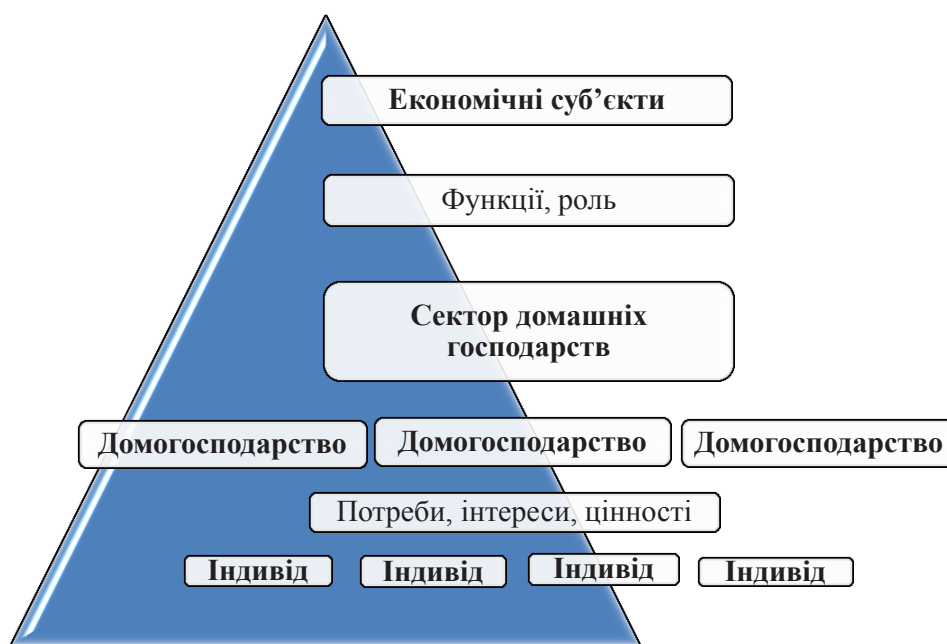

Рис. 1. Реалізація потреб індивіда через функції сектора домашніх домогосподарств

Джерело: сформовано авторами

виступає водночас і виробником продукції та надає послуги. Виробництво домогосподарств буває як товарне, так і натуральне. У першому випадку ціль такої діяльності – продаж або обмін на ринку. У другому – домогосподарства виробляють товари та надають послуги для власного кінцевого споживання і валового нагромадження основного капіталу.

Отже, домогосподарства вирішують самостійно, які товари, в якій кількості та в який період часу купити. Таким чином, формуються вхідні потоки сектора домашніх господарств. Окрім того, домогосподарства обирають, які ресурси (товарні, виробничі, трудові, підприємницькі), в якій кількості та коли надати споживачам – так виникають вихідні потоки сектора.

Із вищезазначеного випливає, що сектор домашніх господарств є важливим суб'єктом логістичної системи, а домогосподарствам як інституційним одиницям цього сектора національної економіки і кінцевим самостійним осередкам суспільства тією чи іншою мірою властиві всі функціональні сфери логістики, насамперед закупівельна, транспортна, інформаційна та ін.

Із вищезазначеного випливає, що сектор домашніх господарств є важливим суб'єктом логістичної системи, а домогосподарствам як інституційним одиницям цього сектора національної економіки і кінцевим самостійним осередкам суспільства тією чи іншою мірою властиві всі функціональні сфери логістики, насамперед закупівельна, транспортна, інформаційна та ін.

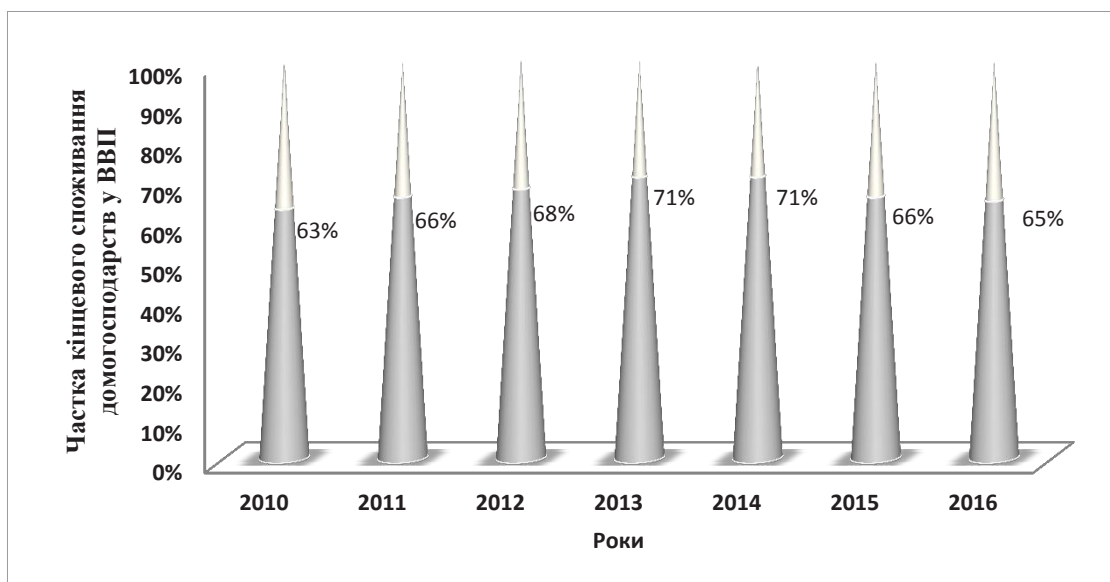

Рис. 2. Кінцеві споживчі витрати сектора домашніх господарств у структурі ВВП у 2010–2016 рр.

Джерело: сформовано авторами на основі [3]

Таблиця 1

Структура сукупних витрат домогосподарств за 2010–2015 рр.

Показник	Роки	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.		3073,3	3458,0	3592,1	3820,3	4048,9	4952,0
Структура сукупних витрат домогосподарств, %							
Споживчі сукупні витрати		89,9	90,1	90,8	90,2	91,6	92,9
продукти харчування та безалкогольні напої		51,6	51,3	50,1	50,1	51,9	53,1
алкогольні напої, тютюнові вироби		3,4	3,4	3,5	3,5	3,4	3,3
непродовольчі товари та послуги		34,9	35,4	37,2	36,6	36,3	36,5
у тому числі:							
одяг і взуття		6,0	5,7	6,1	5,9	6,0	5,7
житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива		9,2	9,6	9,9	9,5	9,4	11,7
предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла		2,3	2,2	2,3	2,3	2,3	2,0
охорона здоров'я		3,2	3,2	3,4	3,4	3,6	3,7
транспорт		3,7	4,0	4,3	4,3	4,3	3,7
зв'язок		2,7	2,6	2,8	2,8	2,8	2,4
відпочинок і культура		1,8	1,9	2,0	2,1	1,8	1,5
освіта		1,3	1,3	1,3	1,2	1,1	1,1
ресторани і готелі		2,4	2,5	2,5	2,5	2,3	2,0
різні товари і послуги		2,3	2,4	2,6	2,6	2,7	2,7
Неспоживчі сукупні витрати		10,1	9,9	9,2	9,8	8,4	7,1
оплата житла, комунальних продуктів та послуг		7,6	8,0	8,3	8,0	8,1	10,2

Джерело: сформовано авторами на основі [3]

Проте слід зауважити, що серед ланок логістичних систем науковці переважно розглядають підприємства – виробників продукції, оптово-посередницькі організації, підприємства – споживачів продукції виробничо-технічного призначення, підприємства роздрібною торгівлі та транспортно-експедиційні підприємства [4, с. 46; 5, с. 109; 6].

У ролі заключних споживачів (покупців), на думку науковців, здебільшого виступають виробничі та роздрібні торговельні підприємства [7, с. 21–22]. Якщо мова йде про продукцію виробничо-технічного призначення, то з таким припущенням можна погодитися, проте щодо руху споживчих товарів або товарів народного вжитку – ні.

Здійснені нами дослідження підтверджують, що кінцевим споживачем товарів у системі постачання варто розглядати сектор домашніх домогосподарств, тому що, як правило, під споживачами і покупцями маються на увазі саме домогосподарства [8, с. 186].

На нашу думку, логістична система повинна враховувати діяльність сектора домашніх господарств, а отже, відображати рух матеріальних та супутніх потоків від виробників до споживачів (домогосподарств), формування товарних і споживчих запасів домогосподарств та включати такі підсистеми: виробництво, оптову торгівлю, торгових посередників, роздрібною торгівлю, домогосподарства (як споживачі та як виробники).

Для підтвердження вищезазначеного нам здається необхідним проаналізувати та охарактеризувати деякі ознаки, які визначають обсяги матеріального та нематеріального споживання сектора домашніх господарств. Пере-

дусім це чисельний та якісний склад домогосподарств, їх місце розташування (проживання сімей), дохід тощо.

Згідно з останніми статистичними даними, кількість домогосподарств України в 2015 р. становила 15 074 тис. (у 2014 р. – 16 076 тис.), із них 67% – міські, а третина – сільські домогосподарства [3]. У 2015 р. домогосподарство в Україні у середньому включало у себе 2,59 особи. Домогосподарства, в які входять чотири і більше осіб, як і в попередні роки, більше характерні для сільської місцевості – 2,7 особи проти 2,5 у містах (табл. 2).

Особливості структури витрат домашніх господарств на кінцеве споживання залежно від кількості їх членів наведено в табл. 3.

Вищенаведені дані дають змогу зробити висновки, що зі збільшенням чисельності складу домогосподарства його витрати на кінцеве споживання зростають. При цьому неспоживчі витрати домогосподарств, у складі яких три, чотири, п'ять і більше осіб, зменшуються.

Вплив на структуру споживання домашніх господарств кількості дітей у їх складі показано в табл. 4.

Наведені статистичні дані свідчать, що зі збільшенням кількості дітей у домогосподарствах витрати на споживчі товари дещо зростають. Водночас у багатодітних сім'ях скорочуються частка витрат на послуги та неспоживчі товари.

Наступна ознака, яка значною мірою впливає на сутність та обсяги споживання домогосподарств, є їх приналежність до міської чи сільської місцевості (табл. 5).

Слід зауважити, що міські та сільські домогосподарства значно різняться між собою за характером, джере-

Таблиця 2

Характеристика складу домогосподарств України

Показник	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Кількість домогосподарств, тис.	2,59	2,59	2,58	2,58	2,58	2,59
Середній розмір домогосподарства, осіб	2,12	2,11	2,11	2,11	2,10	2,11
Розподіл домогосподарств за кількістю осіб у їх складі, %						
одна особа	23,4	23,6	22,4	22,6	22,8	20,3
дві особи	28,3	27,9	30,0	29,1	29,6	32,5
три особи	25,5	25,8	25,0	26,9	25,3	25,9
чотири особи і більше	22,8	22,7	22,6	21,4	22,3	21,3
Частка домогосподарств із дітьми до 18 років (%)	37,9	38,0	38,0	38,0	38,0	38,2
Частка домогосподарств без дітей (%)	62,1	62,0	62,0	62,0	62,0	61,8
Розподіл домогосподарств із дітьми (%) за кількістю дітей у їх складі						
одна дитина	73,6	74,9	75,6	75,4	73,6	75,7
дві дитини	23,4	22,5	21,8	22,4	23,3	21,2
три дитини і більше	3,0	2,6	2,6	2,2	3,1	3,1

Джерело: сформовано авторами на основі [3]

Таблиця 3

Особливості структури сукупних витрат домогосподарств залежно від їх чисельного складу*

Показник	Усі домогосподарства	У тому числі з кількістю осіб:				
		одна	дві	три	чотири	п'ять і більше
Споживчі сукупні витрати	92,9	93,3	91,5	93,1	94,4	93,6
із них:						
продовольчі товари	56,4	57,7	56,8	55,3	56,0	57,9
непродовольчі товари	22,4	21,0	21,4	22,9	23,4	23,7
послуги	14,1	14,6	13,3	14,9	15,0	12,0
Неспоживчі сукупні витрати	7,1	6,7	8,5	6,9	5,6	6,4

*У середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство в 2015 р., %

Джерело: сформовано авторами на основі [3]

Таблиця 4

Залежність структури сукупних витрат домашніх господарств із дітьми від кількості дітей у їх складі*

Показник	Усі домогосподарства з дітьми	У тому числі з кількістю дітей:				
		одна	дві	три	чотири	п'ять і більше
Споживчі сукупні витрати	94,1	93,8	95,3	93,2	96,2	93,9
із них:						
продовольчі товари	56,0	55,8	56,5	55,7	59,5	61,7
непродовольчі товари	23,2	23,2	23,9	23,5	26,2	25,2
послуги	14,9	14,8	14,9	14,0	10,5	7,0
Неспоживчі сукупні витрати	5,9	6,2	4,7	6,8	3,8	6,1

*У середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство в 2015 р., %

Джерело: сформовано авторами на основі [3]

Таблиця 5

Структура сукупних витрат домогосподарств у містах та сільській місцевості*

Показник	Міські домашні господарства	Сільські домашні господарства
Споживчі сукупні витрати	93,9	90,9
із них:		
продовольчі товари	55,2	59,2
непродовольчі товари	21,9	23,7
послуги	16,8	8,0
Неспоживчі сукупні витрати	6,1	9,1

*У середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство в 2015 р., %

Джерело: сформовано авторами на основі [3]

Таблиця 6

Структура сукупних витрат домогосподарств за децильними (10%-ми) групами залежно від розміру середньодушових еквівалентних загальних доходів*

Показник	Усі домашні господарства	у тому числі за децильними (10%-ми) групами за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів у місяць:									
		перша (нижча)	друга	третя	четверта	п'ята	шоста	сьома	восьма	дев'ята	десята (вища)
Споживчі сукупні витрати	92,9	96,9	97,1	96,2	93,7	95,1	93,7	94,0	92,8	91,2	86,2
із них:											
продовольчі товари	56,4	65,2	63,6	61,8	59,2	60,7	58,2	57,5	55,3	53,5	44,2
непродовольчі товари	22,4	20,7	22,0	22,2	22,8	21,6	22,9	23,1	23,2	22,6	22,9
послуги	14,1	11,0	11,5	12,2	11,7	12,8	12,6	13,4	14,3	15,1	19,1
Неспоживчі сукупні витрати	7,1	3,1	2,9	3,8	6,3	4,9	6,3	6,0	7,2	8,8	13,8

*У середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство в 2015 р., %

Джерело: сформовано авторами на основі [3]

лами та обсягами споживання товарів та послуг, адже для сільського населення значну роль відіграє підсобне натуральне господарство, а ринкові джерела мають другорядне значення. Як результат, окремі продукти харчування багатьма сільськими домогосподарствами взагалі не купуються.

Врешті, необхідно зупинитися на аналізі впливу рівня доходу домогосподарств на структуру їх витрат та характер споживання (табл. 6).

Значний інтерес викликає аналіз залежності структури витрат домогосподарств від рівня доходів на одного члена сім'ї. Зокрема, дані за децильними (10%-ми) групами домогосподарств дають змогу зробити такі висновки: по-перше, досить значима різниця рівня доходів у різних групах; по-друге, є істотні відмінності у структурі витрат. Чітко прослідковується тенденція до зменшення частки витрат, спрямованої на харчування, та помітне одночасне збільшення частки витрат на непродовольчі товари у більш забезпечених домашніх господарствах.

Висновки. Отже, проведені дослідження показують, що відмінності у соціально-демографічних характеристиках, економічному становищі домогосподарств, суттєва різниця у їх традиціях, укладах, життєвих стандартах, вимагають диференційованого підходу до реалізації соціальних, економічних та інституційних заходів.

Розвиток сектора домашніх господарств безпосередньо пов'язаний із результативністю соціально-економічних перетворень на товарних ринках, що, своєю чергою, значною мірою залежить від посилення державного впливу у забезпеченні і посиленні соціальної спрямованості споживчого ринку. Безумовно, необхідним та важливим є застосування логістичних концепцій стосовно домогосподарств (організація їх товарозабезпечення, розвиток сфери послуг, забезпечення внутрішнього руху отриманих продуктів), яке сприятиме підвищенню ефективності використання торгового і виробничого капіталу та поліпшенню забезпечення сектора домашніх домогосподарств необхідними, доступними та якісними товарами та послугами.

Розглядаючи національний товарний ринок як логістичну систему, яка включає домогосподарства, можна виявити диспропорції, вивчити й оцінити внутрішні резерви для активізації виробничо-торговельної діяльності та соціальної політики з метою покращення функціонування сектора домашніх домогосподарств.

Сучасний стан вітчизняної економіки вимагає залучення інноваційних, більш ефективних і гнучких інструментів управління для забезпечення функціонування та розвитку сектора домашніх домогосподарств. Це зумовлює актуальність подальшого наукового пошуку ефек-

тивного інструментарію управління їх розвитком, адаптованого до сучасних умов, у тому числі до логістичного управління.

Використання логістичних підходів, усіх засобів та інструментів логістики у сфері домогосподарств дасть змогу знайти нові напрями для кардинального підвищення ефективності використання торгового і виробничого капіталу, забезпечити конкурентоспроможність та сталий розвиток усіх учасників логістичних систем, у тому числі й домогосподарств, які, безумовно, слід уважати основною їх ланкою.

Список використаних джерел:

1. Макконел К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. / К.Р. Макконел, С.Л. Брю ; пер. с англ. 11-го изд. – К. : ХаГар, 1998. – 785 с.
2. Мельник А., Ціщик Н. Сектор домогосподарств у сучасній економічній системі: теоретичні та емпіричні аспекти / А. Мельник, Н. Ціщик // Вісник ТНЕУ. – 2008. – № 3. – С. 7–21
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
4. Гаджинский А.М. Логистика : [учебник для студентов высших учебных заведений] / А.М. Гаджинский ; 9-е изд., перераб. и доп. – М. : Дашков и К, 2004. – 408 с.
5. Основы логистики : [учеб. пособ.] / Под ред. Л.Б. Миротина и В.И. Сергеева. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 200 с.
6. Хвищун Н.В. Теоретичні підходи до класифікації логістичних систем / Н.В. Хвищун // Ефективна економіка. – 2009. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2009_3_54.
7. Современная логистика / Дж. Джонсон [и др.] ; 7-е изд. ; пер. с англ. – М. : Вильямс, 2004. – 624 с.
8. Зырянов А.В. Инвестирование и размещение торговых предприятий : [учеб. пособ.] / А.В. Зырянов ; 3-е изд., перераб. и доп. – Екатеринбург : Урал. гос. экон. ун-т, 2001. – 203 с.

Аннотация. В статье определены сущность и функциональная нагрузка сектора домашних хозяйств в экономическом обороте. Проанализированы основные статистические показатели, характеризующие особенности потребления сектора домашних хозяйств. Доказана необходимость рассмотрения домашних хозяйств как участников логистических систем. Обоснованы возможность и экономическая целесообразность применения логистических подходов в сфере функционирования сектора домашних хозяйств.

Ключевые слова: сектор домашних хозяйств, домашние хозяйства, логистика, логистическая система, потребление, потребительские расходы, материальные потоки.

Summary. The article defines the essence and functional load of the household sector in the economic cycle. The main statistic indicators which characterize the consumption characteristics of the household sector are analyzed. The necessity of considering households as participants of logistics systems is proved. The possibility and economic expediency of application of logistic approaches in the sphere of functioning the sector of households is substantiated.

Key words: household sector, households, logistics, logistic system, consumption, consumer expenditures, material flows.